

Олександрійського земства в травні 1899 р., а також в інших повітах Херсонської губернії. Лікар С. М. Ігумнов, підтримуючи скасування плати за амбулаторне і стаціонарне лікування та необхідність пошуку додаткових надходжень коштів на земсько-медичну справу, стосовно особистого лікарняного збору вважав, що „між платіжною здатністю сім'ї та її кількісним складом нерідко є пряме співвідношення і нерідко – зворотне. За таких умов вийшло б при введенні особистого податку не полегшення для населення, а безсумнівне обтяження його, а в силу цього не впорядкування, а утруднення земського збору, а оскільки він за проектом призначався на медичну частину, то за його введення земська медицина зустріла б для свого розвитку ще більше фінансових перепон, ніж ті, з якими зустрічається в теперішній час. Тому я і не можу вважати введення особистого лікувального податку бажаним в інтересах розвитку земсько-медичної справи...” [8, 222].

Для Півдня України також залишалося проблемним надання медичної допомоги сезонним працівникам, що прибували сюди з інших губерній у досить значній кількості на сільськогосподарські роботи. Херсонська губернська земська управа ще в 1892 р. клопотала перед Міністерством внутрішніх справ, „щоб робітникам 11 губерній, які дають найбільшу кількість робочих для ... губерній, при видачі паспортів було повідомлено, що вони можуть розраховувати при захворюваннях на безкоштовну медичну допомогу” [10, 34]. С. М. Ігумнов стосовно введення лікарняного збору стверджував: „З прийшлих робітників, які приходять без гроша в пошуках роботи, і які знаходяться у край бідному стані брати платню це і несправедливо, і небезпечно в санітарному відношенні, і йде всупереч прагненням земств Херсонської губернії, що до цього часу намагались, навпаки, полегшити тяжке становище прийшлого робочого люду, поліпшити його санітарний стан і через це – і всього населення” [8, 222].

Таким чином, завдяки активній громадській позиції лікарів і прогресивної частини земських діячів, а також тому, що введення медичного збору чи податку вимагало законодавчого встановлення, особистий лікарняний збір як з корінних селян, так і з прийшлих робітників не був запроваджений. Коштів для земської медицини постійно суттєво не вистачало, але один з основних принципів цієї громадської системи охорони здоров'я – безкоштовність, не був порушений.

1. Касторский Ф.Л. К вопросу о бесплатной врачебной помощи в земских амбулаториях // XIII съезд врачей и представителей земских и городских управ Херсонской губернии в г. Херсоне. (10–18 октября 1895 года). Доклады, отчеты о заседаниях и пр. – Выпуск II. – Херсон, 1897. – С.90–127.
2. Земско-медицинские вопросы в XXXII очередной сессии (1896 года) Елисаветградского земского собрания // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1896. – №15. – С.573–620.
3. Василевский В.П. О Пироговском съезде в Киеве 21-28 апреля 1896 г. // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1896. – №14. – С.532 – 537.
4. Хиженяков В.В. Мнения съездов врачей о взимании платы с амбулаторных больных // Сборник Херсонского земства. – 1897. – №15. – С. 237–244.

5. Доклад по разработке материалов Елисаветградской земской управы по вопросу о бесплатности и платности в земских амбулаториях съезду врачей Елисаветградского уезда // Сборник Херсонского земства. – 1897. – №15. – С. 221–236.
6. Съезд земских врачей Елисаветградского уезда // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1896. – №7. – С. 231 – 240.
7. Съезд врачей Елисаветградского уезда, 5-9 апреля 1899 г. // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1899. – №9. – С. 367 – 402.
8. Игумнов С.Н. Несколько замечаний о личном лечебном налоге // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1900. – №5-6. – С. 221 – 224.
9. Земско-медицинские вопросы в Елисаветградском земском собрании XXXIV очередной сессии, 10-18 мая 1898 г. // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1898. – №9. – С. 312 – 314.
10. От Херсонской губернской земской управы // Врачебная хроника Херсонской губернии. – 1892. – №3. – С. 34 – 35.

В.А. Іващенко

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (КВІТЕНЬ – ЛИСТОПАД 1918 р.)

Сучасний період державного будівництва України потребує звернення до практики і досвіду попередніх років. У цьому контексті важливим є залучення знань із історії податкової політики Гетьманату П. Скоропадського, для уникнення схожих помилок під час оптимізації податкової системи сучасної України. Окремі українські та зарубіжні історики у колі своїх наукових пошуків вивчали досліджувану нами тематику [1; 2]. Однак спеціальної студії, присвяченої податковій політиці Гетьманату в аграрному секторі економіки у квітні – листопаді 1918 р., поки що немає, чим і зумовлено актуальність обраної для статті теми. Автор статті ставить за мету розкрити податкову політику Гетьманату в українському селі у квітні – листопаді 1918 р. Об'єктом вивчення є економічне становище селянства, предметом – податкова політика уряду на селі.

Прорахунки Центральної Ради у внутрішньоекономічній політиці, нездатність виконати умови економічного договору з країнами Четвертого союзу вплинули на активізацію опозиційних сил. 29 квітня 1918 р. на з'їзді хліборобів, за лояльного ставлення австро-німецької військової адміністрації, П. Скоропадського було проголошено Гетьманом всієї України [1, 28]. Після приходу до влади перед Гетьманом постали такі нагальні завдання, як налагодження народного господарства та відродження фінансової сфери держави. Гетьману у спадок від попереднього уряду лишилася стара податкова система, яка реформувалася лише поверхнево, тому основними платіжками, які сплачували селяни, лишилися державний поземельний податок та земські земельні збори [2, 107].

За даними Департаменту простих податків, державного поземельного податку за 1917р. було зібрано 4 746 000 крб. при загальному окладі, встановленому 24 грудня 1914 р., 8 834 000 крб. Після підвищення в 3 рази окладів державного поземельного податку, згідно з законом від 30

вересня 1918 р. Департамент простих податків до 1 грудня 1918 р. очікував на 28 909 308 крб. Однак за 9 місяців 1918 р. до Державної скарбниці надійшло лише 4 742 000 крб. Найбільше надходження коштів очікувалося на кінець року. Хоча загального податку планувалося зібрати більше 28 млн., влада дивилася на стан сплати податків реалістично, очікуючи зібрати 15 млн. крб. Разом це дало б той же відсоток окладу на 1917 р. [3, 73].

Також уряд розраховував одержати майже 400 000 крб. від викупних платежів за землю. Однак станом на вересень 1918 р. було одержано лише 321 687 крб. Ще одним джерелом став збір із паспортних книжок. Уряд розраховував на суму у 500 000 крб., тому збір з паспортної книжки був підвищений у 20 разів. Встановлювалася оплата 50 крб. за паспортний бланк, що раніше був безкоштовним [3, 76]. Однак такі оптимістичні прогнози уряду на практиці були зіпсовані реаліями революційного часу.

Механізм визначення ставок податку та його збору регулювався „Уставом про прямі податки”. За одиницю оподаткування державним поземельним податком були селянські надільні та общинні землі. Загальна губернська сума податку затверджувалася Міністром фінансів. Механізм її нарахування був таким: загальна площа десятин землі, що підлягали оподаткуванню, множилася на середню по губернії ставку податку з десятини землі, затверджену законодавчо. Сума податку, призначена Міністром фінансів, розподілялася між повітами губернськими земськими зборами, відповідно кількості, цінності чи прибутковості земель кожного повіту. Сума податків, призначена губернськими земськими зборами на повіт, розкадалася між селянськими общинами чи окремими землевласниками повітовими земськими управами [4, 2].

Земські податки селяни сплачували на підставі „Уставу про земські повинності”. Згідно зі ст. 103, 104 Статуту, підгрунтям для стягнення податків були податкові листи. Після вручення податкових листів платникам податки стягувалися за ставками 1918 р. Також в окладні листи про стягнення податків вносилися і збори з надільних земель селянських громад. Земські управи доставляли скарбникам не пізніше 15 січня повідомлення про суми оплати з земель кожної селянської громади чи села. У разі затримки з доставкою до згаданого терміну повідомлення, з новими сумами оплати в окладні листи скарбниці включалися сума земських податків за ставками попереднього року. Коли нові ставки затверджувалися у підвищеному проти попереднього обсязі, то стягнення лишку відстрочувалося до наступного року. В іншому разі отримані по податкових листах суми, більші затвердженого податку на поточний рік, зараховували у наступному платежі [5, 138 – 138 зв.].

Податкове законодавство порушувалося повинністю, особливо важка була ситуація зі збором земських податків. До Міністерства фінансів звідусіль надходили скарги про самовільне і досить значне підвищення земських податків. Місцеві управи, користуючись складною політичною ситуацією, часто порушували основні принципи оподаткування, не враховували інтереси зuboжілого населення. Навіть Департамент місцевого самоврядування при Міністерстві внутрішніх справ

звертався до губернських старост із закликом втрутитися у ситуацію та скасувати незаконні встановлення. Для регулювання ситуації із самовільно відновленими земськими податками уряд припинив стягнення земських податків за завищеними ставками та 30 серпня 1918 р. видав закон про „Перегляд земських сміт”. До перегляду земських кошторисів платники податків земські податки за перше півріччя 1918 р. вносили у розмірі ставок повного річного оподаткування 1917 р. Уряд вимагав від місцевої адміністрації примусити населення сплатити величезну несплату, яка рахувалася за попередні роки і за 1918 р. [5, 157].

Для визначення розміру окладів земельних податків податковими органами збиралися дані про вартість земель та вищу оцінку 1 дес. землі. Так, за повідомленням Харківської земської управи, вища оцінка 1 дес. землі у повіті становила 75 крб. [5, 200]. Подібна робота зі збору даних про якість, кількість та ціну землі велася по всій території Української Держави. Для цього Департамент простих податків відряджав до окремих регіонів спеціальних осіб для збору більш докладних відомостей про землю [6, 1]. Це свідчило про важливість зібраних даних для оптимізації роботи та реформування податкової системи.

На виплату податків селянські громади намагалися віднайти кошти з будь-яких наявних джерел прибутків. Так, у зверненні до Міністра фінансів від 30 серпня 1918 р. Залізнична сільська управа Бахмутського повіту прохала дозволу обернути 45 583 крб. 34 коп. громадського капіталу, який виник унаслідок здачі в оренду земель для розробки корисних копалин, на виплату державних і земських податків. За даними управи, капітал становив 133 250 крб. відсотковими паперами і 7539 крб. 60 коп. готівкою та перебував у депозиті Бахмутського повітового з'їзду [7, 1].

Часто виплату податків населенням затримував брак квитанцій окладних листів у місцевих фінансових палат. Деякі фінансові палати, у яких існував запас із попередніх років, змушені були ділитися ними. Зокрема, Департамент простих податків звернувся до Київської фінансової палати з проханням надіслати до Вінницької скарбниці квитанції по земельному податку у кількості 20 000 екземплярів [8, 5].

Складнощі з розсилкою окладних листів не дозволяли вчасно збирати податки. Перебої в транспорті та несвоєчасність у розсилці були основними проблемами, що робили збір податків неможливим, а населенню починала нараховуватися пеня. Листи надсилалися залізницею, однак залізниця була зіпсована більшовиками і пакунки з окремими окладними листами почали прийматися для перевезення лише у кінці травня. Через таку затримку міліція не могла роздати листи до 15 липня – терміну, з якого починає нараховуватися пеня за несвоєчасне внесення до скарбниці першої половини окладу державного поземельного податку. Згідно з статтями 25 – 32 т. V „Статуту простих податків”, несплата до 30 червня першої половини суми окладу вважалася як недоплата з нарахуванням 1 % пені після 15 числа кожного місяця, починаючи від липня. У 1918 р. селяни і землевласники не змогли виплатити податки через відсутність окладних листів. Вказуючи на це, Полтавська фінансова палата

прохала скасувати нарахування пені за невчасний внесок податків до скарбу, оскільки це було не з вини платника [9, 1].

Також на заваді вчасній виплаті земельних податків був катастрофічний стан деяких як селянських, так і поміщицьких господарств. Зруйновані соціалістичними експериментами Центральної Ради та розграбовані селянами, приватновласницькі господарства не могли через свою фінансову скруту вчасно сплатити податки. Тому інколи навіть фінансові палати, розуміючи реальний стан справ, просили департамент відстрочити виплату податків. Наприклад, Херсонська фінансова палата передала в Департамент простих податків прохання від Єлизаветградського союзу Олександрійського повіту про звільнення від виплати недоплат державних поземельних податків за 1917 р. і про відстрочку податкових платежів 1918 р., але тим землевласникам, майно яких було повністю або частково знищене. На підтвердження цього фінансовій палаті були надані спеціальні відомості [10, 9 – 9 зв.].

Окремим питанням стояло перед Департаментом простих податків та фінансовими палатами стягнення продовольчих боргів. Так, 23 серпня 1918 р. Херсонська фінансова палата звернулася в Департамент простих податків із проханням зробити розпорядження про стягнення з сільського населення боргів із продовольчих капіталів і про зачинення скарбницею коштів, які надходять на погашення продовольчих боргів общинними і приватними капіталами. 2 липня 1918 р. фінансова палата повідомила губернську управу про те, щоб попереднє стягнення продовольчих боргів було погоджено з податковими інспекторами.

Стягнення продовольчих боргів із селян, що не платили земельних окладних зборів, регулювалося ст. 3, 4 тих же „Правил”. Однак після надання висновку з цього питання земською управою. Зокрема, після наради представників губернської та земських управ Херсонської губернії, у селянських господарств з урожайністю зернових від 25 до 30 пуд. з 1 дес. стягувалося на погашення продовольчих боргів від 50 до 100 % річного окладу державних і поземельних зборів. У населених пунктах Херсонського і Одеського повітів, де урожайність була нижчою 15 – 20 пудів, стягнення продовольчих зборів не проводилося. Встановлювати норми продовольчих стягнень нижчих за 25 % окладу казенних і земських зборів або скасувати їх, згідно зі ст. 8 „Правил”, було у компетенції Міністра внутрішніх справ за погодженням з Міністром фінансів [11, 3 – 4 зв.].

В окремих випадках Міністерство фінансів дозволяло скасовувати деякі продовольчі борги. Зазвичай, підставою для цього ставала безнадійність їх стягнення. Ця неможливість виникала унаслідок від'їзду мешканців в інші регіони Української Держави або з їх смертю [11, 12]. Суми цих боргів були невеликими – в середньому від 3-х до 10-ти крб. з особи. Однак у масштабах повітів та губерній ця сума була досить значна. Зокрема, в Балтському повіті сума боргу становила 737 крб. 7 коп. [11, 13 – 16], а загальний борг тільки Вознесенської волості Олександрійського повіту Катеринославської губернії складав 520 пуд. жита та 21 пуд. ячменю, що дорівнювало за тодішніми цінами 793 крб. 65 коп. [11, 18 зв.]. Отже, в масштабах Української Держави,

скасовуючи деякі продовольчі борги, уряд втрачав досить значні суми.

Крім традиційних податків з селян стягувався особливий збір за худобу, що продавалася на ринках. Селяни з 1 бика сплачували 1 крб., з корови – 50 коп., 20 коп. – з телиці, 10 коп. – з теляти, 10 коп. – з вівці і кози, 20 коп. – з свині. Окремо з селян стягувався спеціальний збір за зупинку на вулицях і площах міста возів з привезеними продуктами для продажу. Сума збору становила 1 крб. з воза. Розміри визначалися органами місцевого самоврядування [5, 40 зв.].

Таким чином, за перебування Гетьмана П. Скоропадського податкова система істотних змін не зазнала. В основі було залишено законодавство, що діяло за часів Російської Імперії. Серед основних платежів, які сплачувалися селянами, залишилися державний земельний податок та земські земельні збори, ставки яких істотно зросли. Внутрішньоекономічні негаразди заважали ефективному збору податків, однак уряду Гетьмана вдалося врегулювати складну ситуацію в податковій сфері та налагодити надходження коштів до державної скарбниці.

1. Дорошенко Д. *Історія України. 1917 – 1923 рр.: В 2 т. – Т. 1. – К., 2002.*
2. Гай-Нижник П.П. *Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) – К., 2004.*
3. *Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 2199. – Оп. 1 – Спр. 118.*
4. *Устав о прямих налогах/ Свод Уставов Российской Империи в XVI т. / Под ред. И.Д. Морухай-Болтовского. – СПб., 1916.*
5. ЦДАВОВУ. – Ф.1325. – Оп. 1. – Спр. 295.
6. ЦДАВОВУ. – Ф.2199. – Оп. 5. – Спр. 22.
7. ЦДАВОВУ. – Ф.2199. – Оп. 5. – Спр. 58.
8. ЦДАВОВУ. – Ф.2199. – Оп. 1. – Спр. 186.
9. ЦДАВОВУ. – Ф.2199. – Оп. 5. – Спр. 63.
10. ЦДАВОВУ. – Ф.2199. – Оп. 5. – Спр. 70.
11. ЦДАВОВУ. – Ф.2199. – Оп. 6. – Спр. 21.

Л. Д. Калиняк

СТРОННІЦТВО ЛЮДОВЕ – ОРГАНІЗАТОР СЕЛЯНСЬКОГО СТРАЙКУ 1937 РОКУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Стронніцтво людове (далі – СЛ), як провідна політична організація польського селянства Другої Речі Посполитої, послідовно обстоювало інтереси орієнтованої на неї частини населення. На середину 1930-х рр., поруч з економічними проблемами, що постали перед селянами у зв'язку з кризою 1929 р., виступили проблеми політичного характеру, спровоковані курсом режиму „санациі”. Конституція Польщі 1935 р. та новий виборчий закон, прийнятий того ж року, суттєво обмежили доступ селянства до важелів державного управління. Негативне значення мало також створення провладної політичної організації – Табору національного єднання (далі – ТНС). Розроблена його керівництвом декларація проголошувала понадсоціального значення держави, обстоюючи втручання влади у справи особи і колективу. Нею також передбачалося запровадження невігідного сільськогосподарським виробникам